

Еμίνακο

Науковий щоквартальник
№2 (18) (квітень-червень)
Том 1

Київ-Миколаїв
2017

УДК 94+327+930+902/904

Засновник видання:

Науково-дослідний центр «Лукомор'є» Інституту археології НАН України

Зареєстровано як друкований засіб масової інформації (Реєстраційне свідоцтво: КВ № 13415-2299Р)

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України з історичних наук (Наказ МОН України № 1328 від 21 грудня 2015 року)

Головний редактор: *Олександр Тригуб*

Заступники головного редактора: *Ігор Кривошея, Віктор Погромський*

Відповідальний секретар: *Кирило Горбенко*

Редакційна колегія: Буйських А.В., д.і.н., ст. наук. співр. (Київ, Україна)
Гаврилюк Н.О., д.і.н., ст. наук. співр. (Київ, Україна)
Гребенніков Ю.С., к.і.н., доцент (Миколаїв, Україна)
Гречко Д.С., к.і.н., ст. наук. співр. (Київ, Україна)
Димчик Рафал, доктор історії, ад'юнкт (Познань, Польща)
Казьмирчук Г.Д., д.і.н., професор (Київ, Україна)
Кривошея Ір.І., д.і.н., професор (Умань, Україна)
Кринко Є.Ф., д.і.н., професор (Ростов-на-Дону, Російська Федерація)
Михайлуца М.І., д.і.н., професор (Одеса, Україна)
Панковський В.Б., к.і.н., наук. співр. (Київ, Україна)
Симоненко О.В., д.і.н., професор (Київ, Україна)
Смирнов І.О., к.і.н., доцент (Миколаїв, Україна)
Тихонов А.К., д.і.н., професор (Володимир, Російська Федерація)
Тробські Мацей, доктор габілітований, професор (Ченстохова, Польща)
Шитюк М.М., д.і.н., професор (Миколаїв, Україна)
Шкляж Й.М., д.і.н., професор (Миколаїв, Україна)

Рецензенти:

Господаренко О.В., кандидат історичних наук, доцент (МНУ імені В. Сухомлинського)
Ігнатуша О.М., доктор історичних наук, професор (Запорізький національний університет)
Тодоров І.Я., доктор історичних наук, професор (Ужгородський національний університет)

Адреса редакції:

54003, м. Миколаїв, площа Адміралтейська 1, Інститут історії, політології та права МНУ імені В. Сухомлинського, Науково-дослідний центр «Лукомор'є», **E-mail:** alextrigub@ukr.net

Дивіться наші статті на сторінках:

Офіційна сторінка в Інтернеті: <http://www.eminak.mksat.net>

Журнал індексується:

Системою РІНЦ (Російська Федерація) та розміщено у бібліотеці **e-LIBRARY.RU**
Наукометричною системою **Index Copernicus** (Республіка Польща) – ICV 2015: 40.07.
Наукометричною базою **Open Academic Journals Index** – Impact Factor OAJI: 0.201
Статті й анотації присутні у міжнародній бібліотечній базі **EBSCO Information Services** (EBSCO, США)

Емінак: науковий щоквартальник. – 2017. – № 2 (18) (квітень-червень). – Т. 1. – 143 с.

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою НДЦ «Лукомор'є» (протокол № 5 від 10.05.2017 р.)

Статті подаються в авторській редакції. Автори несуть відповідальність за достовірність фактів, імен і за граматичні та стилістичні помилки.

ISSN 1998-4634

© Автори статей, 2017

© Науково-дослідний центр «Лукомор'є», 2017

* *Емінак* (грец.) – за однією з версій, ім'я скіфського царя, що здійснював владу над Ольвією.

ЗМІСТ

Історія України

Доценко Віктор Реформи Данила Романовича та піднесення Галицько-Волинського князівства у другій половині XIII ст.	5
Ткачук Віталій Символіка антимінсу як дару у православній церкві XVII-XVIII ст.	10
Шеретюк Руслана, Стоколос Надія Медична справа як один із векторів діяльності римо-католицьких чернечих орденів на теренах Волині (XVII – перша половина XIX ст.)	19
Маслійчук Володимир Училищна реформа у Київському намісництві та Київське Головне народне училище (1788-1796 рр.)	26
Доморослий Валентин Діяльність українських депутатів щодо вирішення національного питання у другій Державній думі Російської імперії	32
Срібняк Ігор «Що ви нам про книжки і науку? Ви нам хліба вистарайтеся...» (українська «пропаганда» у таборі Фрайштадт, Австро-Угорщина у кінці 1914 – на початку 1915 рр.)	39
Хоменко Віталій Суспільно-політична діяльність Михайла Грушевського в еміграції (1919-1924 рр.)	45
Мандрик-Мельничук Марія Історія жінок у боротьбі за незалежність: Ольга Гузар	50
Матухно Юлія Маніпулятивні методи більшовиків у процесі впровадження та реалізації святкової політики у 1920-х рр. (на матеріалах Півдня України)	56
Холутовська Ірина Промисловий сектор економіки України у роки «перебудови»	62

Всесвітня історія та міжнародні відносини

Нефедов Костянтин Культ перших царів династії Селевкідів у світлі нового напису з Ег Еолійських (російською мовою)	68
Михайлюк Марина Порятунок західноєвропейського єврейства у роки нацистського режиму	75
Распутіна Лідія Українсько-китайські зв'язки: історія та сучасні тенденції	85
Матлай Любава Історичний і політичний феномен монархії (на прикладі Королівства Іспанії)	90
Вовчук Людмила, Андреева Катерина Нормативно-правова база канадсько-російських відносин як передумова для взаємовигідного партнерства	95
Іваннікова Ірина Теоретико-методологічні засади дослідження «м'якої сили» КНР	99

Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни

Жмака Віталій Соціально-економічний розвиток міст Лівобережної України у 1920-ті роки: джерельна база питання	105
Теплова Інна Історіографія дослідження роду Скадовських	112
Ухач Василь Сучасна вітчизняна історіографія «повстанських республік» як однієї із форм українського повстанського запілля (весна 1943 – поч. 1945 рр.)	117

Історія науки і техніки

Петрученко Олексій Граф С.Ю. Вітте про спорудження стратегічних залізниць	123
Бурлак Ганна Професор В.Є. Таїров (1859-1938) – засновник розсадницької бази виноградарства України	128
Бєлова Ольга Євген Храпливий – фундатор теорії суспільної агрономії у Галичині (1899-1949 рр.)	135

CONTENT

History of Ukraine

Dotsenko Viktor	Reforms of Danylo Romanovyts and Galicia-Volyn principality's ascension in the second part of the XIII th century	5
Tkachuk Vitaliy	Symbolism of antimimension as a gift in the Orthodox Church of the XVII-XVIII centuries	10
Sheretyuk Ruslana, Stokolos Nadija	Medical affair as one of the vectors of Roman Catholic monastic orders in the territory of Volyn (XVII – the first half of the XIX century)	19
Maslychuk Volodymyr	School reform in Kyiv province and Kyiv main people school (1788-1796)	26
Domoroslyi Valentyn	The activity of Ukrainian deputies concerning the solution of nationality issue in the Second State Duma of Russian Empire	32
Sribnyak Ihor	«What do we about books and science? You completion us bread...» (Ukrainian «propaganda» in the camp Freistadt, Austria-Hungary in late 1914 – early 1915)	39
Khomenko Vitaliy	The Mykhaylo Hrushevskiy's Social and Political Activity in the Emigration (1919-1924)	45
Mandryk-Melnychuk Mariya	The history of woman in the struggle for independent: Olga Huzar	50
Matuhno Julia	Manipulative methods of bilshovikiv in the proceedings of the two realistics of sunflower politics in 1920s (in the South Ukraine)	56
Homutovska Irina	Industrial sector of Ukrainian economy in the year of «perestroika»	62

World History and International Relations

Nefedov Konstantyn	Cult of the First Seleucid Kings in the Light of the New Inscription from Aigai in Aiolis (in Russian)	68
Mykhailiuk Maryna	Salvation Jews Western European during the Nazi Regime	75
Rasputina Lidiia	Ukrainian-Chinese relations: history and current trends	85
Matlay Lyubava	Historical and political phenomenon of the monarchy (by the example of the Kingdom of Spain)	90
Vovchuk Ludmyla, Andreieva Kateryna	Normative and legal framework of the Canadian-Russian relations as a prerequisite for a mutually beneficial partnership	95
Ivannikova Iryna	Theoretical and methodological basis of the study of China's «soft power»	99

Historiography, Source Study and Special Historical Disciplines

Zhmaka Vitaliy	Social and economical development of the towns on the Left-Bank Ukraine in the 1920s: the sources of the question	105
Teplova Inna	Historiography of the study of the Skadovs'ki family	112
Ukhach Vasyl	Modern domestic historiography of the «rebel republics» as one of the forms of the Ukrainian rebel zapillia (spring 1943 – early 1945)	117

History of Science and Technology

Petruchenko Alexey	Earl S. Vitte about construction of strategic railways	123
Burlac Ganna	Professor V. Tairov (1859-1938) – the founder of viticulture nursering base in Ukraine	128
Belova Olga	Evgen Hraplyvyiy – the founder of theory of public agronomy in Galychyna (1899-1949)	135

УДК 070 (477).792 : 355.415 «1914-1915»

**«ЩО ВИ НАМ ПРО КНИЖКИ І НАУКУ? ВИ НАМ ХЛІБА ВИСТАРАЙТЕСЯ...»
(УКРАЇНСЬКА «ПРОПАГАНДА» У ТАБОРІ ФРАЙШТАДТ, АВСТРО-УГОРЩИНА
У КІНЦІ 1914 – НА ПОЧАТКУ 1915 РР.)**

Ігор Срібняк

Київський університет імені Бориса Грінченка
Україна, 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2
e-mail: i.sribnyak@gmail.com

Окреслена проблема вже знайшла часткове висвітлення у публіцистичних працях безпосередніх учасників тих подій зі збірки «Союз визволення України у Відні (1914-1918)» [1-3], що дозволяє віднести їх радше до розряду джерел. Робота з вивчення цієї теми активізувалась у другій половині 1990-х рр., коли кілька українських дослідників вдалися до наукової розробки загальних аспектів «таборової» тематики часів Першої світової війни [4; 5]. У подальшому інтерес до процесів, які мали місце у таборі Фрайштадт, реалізувався у низці праць, що побачили світ наступного десятиліття [6-8]. Але, вочевидь, цього було недостатньо для об'єктивного відтворення цілісної історії української громади у таборі Фрайштадт. До сьогодні важливим завданням залишається залучення до наукового обігу матеріалів фондів 4404 (СВУ) і 4405 (Раштат) ЦДАВО України, які містять дуже цінний джерельний матеріал про особливості розвитку українського національного руху у згадуваному таборі.

У жовтні 1914 р. Союз визволення України вдався до реалізації комплексу заходів з метою українізації табору полонених зі складу царської армії у Фрайштадті, відрядивши до нього з організаційно-інформативною метою О. Скорописа-Йолтуховського. У цей час тривало переведення окремих груп полонених українців до цього табору, проте вони потрапляли «в далеко гірші матеріальні обставини, ніж ті, в яких вони були». Єдиною перевагою у Фрайштадті на цей час було те, що німецька варта (на відміну від вартових-угорців інших таборів) «не допускала найменших насильств над полоненими», які у свою чергу також «знаходили способи до порозуміння» [9].

Але цього було замало для успішного початку культурно-освітньої роботи у таборі, ситуація вимагала докорінної зміни «матеріальних обставин» існування полонених у таборі, бо вона крім усього іншого – унеможливлювала раціональну організацію пропаган-

ди українських ідей. Незадовільний побут і харчування деморалізували навіть ідеалістично налаштованих свідомих українців, а таборовий загаль зустрів представників СВУ наступним: «Що ви нам про книжки і науку? Ви нам хліба вистарайтеся. За три місяці чоловік і разу не наївся, так і умерти не довго» [10].

Запевнення О. Скорописа-Йолтуховського, що для утримання полонених видається така сама сума як і для австрійських вояків, не сприймалась таборянами, бо їжа для вартових готувалась окремо, на сніданок австрійцям видавався хліб, тоді як полоненим – тільки чай або кава, від чого ще більше хотілось їсти. На обід бранці отримували півхліба (700 грамів) і тарілку супу, вечеряли знов таки або тільки кавою або супом. Полонені нарікали на таку норму хліба, бо звикли вживати його у більшому обсязі вдома (норма хліба солдата царської армії – 1200 грамів). Також у Фрайштадті робота (навіть цілоденна) полоненим ніяким чином не оплачувалась, тоді як в тих таборах, з яких вони були переведені, бранці отримували або додаткове харчування або гроші на руки, які могли бути зужиті для поліпшення харчування [11].

З огляду на такий стан справ полонені були позбавлені можливості придбати найпотрібніші речі – мило й тютюн. До того ж у таборі була відсутня крамниця, що змушувало полонених звертатись до перекупників і витрачати зайві кошти (хто їх мав). Бараки у таборі були збудовані дуже нераціонально та надто скупчено, до того ж – через цілковиту відсутність вільної площі у них – «полонені увесь свій вільний час [...] мусять проводити на своїй постелі, отже ті що курять або хотіли щось при світлі майструвати значно збільшують небезпеку пожежу». Тільки за умови гарної погоди та наявності теплового одягу полонені могли перебувати на дворі у світлий час доби, але з настанням холодів всі вони дуже скупчено тулилися би у бараках, що

унеможливлювало «ведення просвітньої роботи без спеціальних будинків для того призначених» [12].

На думку О. Скорописа-Йолтуховського такий стан мав бути цілковито змінений, тим більше, що новий комендант табору полковник Льонґарт запропонував нову схему будівництва бараків і внутрішнього їх облаштування. Так, зокрема, кожні чотири бараки почали будуватися, маючи у плані квадрат, утворюючи «спільну для всіх бараків площу, і даючи полоненим можливість людяного життя, а тим самим і культурної праці серед полонених». Крім того, у самих бараках нари встановлювались не в два, а в три яруси. Це дозволило вивільнити площу у бараках, фактично відокремивши «місце для спання від дневного пробування людей» – біля двох печей, на яких грілась вода для приготування чаю. Таким чином, в кожному бараку були утворені дві імпровізовані «салі» (зали – *І.С.*), в яких «проходить день полонених, там вони обідають і власне ті теплі салі так зручно і легко було би в певні години уживати для відчитів і всякої культурної роботи» [13].

Не менш важливим було й вирішення комплексу організаційно-фінансових справ, а саме: офіційна згода військового міністерства Австро-Угорщини на проведення представниками СВУ національно-просвітньої та політичної роботи, «зарядження очищення табору у Фрайштадті від інших національностей та чорносотенців» [14], переведення до Фрайштадту полонених українців з таборів Соморія і Больдоґашони, забезпечення надходження коштів для будівництва у Фрайштадті окремого барака для школи та забезпечення її необхідним шкільним приладдям, придбання театрального реквізиту й організацію надходження до табору української періодики. Нарешті, за свою роботу (у таборі та поза ним) полоненим мала виплачуватись щоденна мінімальна винагорода – 8 «сотиків» (пфенігів – *І.С.*), а зароблені гроші вони могли би витратити в таборівій кантині для придбання найнеобхіднішого. Важливим було й збільшення порції хліба для таборян – з 700 до 850 грамів [15].

Зрештою, всі ці проблеми були досить оперативно полагожені заходами СВУ, і для продовження роботи до Фрайштадту у другій половині жовтня 1914 р. було делеговано М. Гаврилка, який здійснив перепис полонених українців. Крім того, він також встановив контакти з представниками інших національностей та етнічних груп (грузинами, дон-

ськими і кубанськими козаками), які прихильно ставилися до українського питання. Крім цього М. Гаврилко почав розповсюдження серед полонених українських видань (переважно релігійного змісту), причому самі «полонені не конче були вдоволені з цих книжок», звернувшись до представника СВУ з проханням надіслати їм «Кобзар» Т. Шевченка, твори М. Кропивницького й І. Карпенка-Карого, літературу з історії України [16].

Безпосередньо процес українізації табору було розпочато у листопаді 1914 р., коли Союз отримав відповідний дозвіл від австрійської військової влади. Наслідком цього став другий приїзд (і вже на довший час) до Фрайштадту М. Гаврилка 15 листопада ц.р., який, як зазначалося у документі СВУ «Організаційні форми роботи серед полонених у Фрайштадті», мав доручення «з'єднати у таборі гурток прихильників Союзу, щоби можна було на кім оперти ширшу політичну і просвітню діяльність Союзу серед полонених» [17]. Його зусиллями у кінці листопада 1914 р. у таборі засновується «Віділ Союзу визволення України» (голова – М. Бондаренко, секретар – В. Клепач), який поставив своєю політичною метою «відділення України від Росії, придержуючись історичних і етнографічних границь». 6 лютого 1915 р. Президія СВУ затвердила його статут, в якому, зокрема, зазначалося, що «відділення України можна добитись тільки активним виступом з бронєю (зі зброєю – *І.С.*) в руках, і що ця справа потребує жертв, то не кожний спочуваючий годиться до роботи Віділа, а через це і члени Віділа СВУ діляться на дійсних, спочувальників і членів-добродіїв» [18].

Перед кожним членом «Віділу» ставилося завдання всебічно сприяти поширенню української ідеї та привертати полонених до національно-патріотичної роботи. Для цього вони повинні були «ширити свої думки по бараках то читанням, то частими розмовами, користуватися бібліотекою і випускати прокламації з сучасним прикладом». У § 11 статуту наголошувалося на тому, що «...на перший час треба перед народом не дуже освічувати наші політичні думки і змагання, а старатись розвивати національну свідомість, роз'яснювати економічні питання і достоїнства кожної людини» [19].

До складу «Віділу Союзу Визволення України» увійшов нечисленний гурток свідомих українців (до 20 осіб), які мали стійкі самостійницькі переконання. Дещо пізніше у складі

гуртка виникла група з восьми т.зв. «певних» членів, які були готові зі зброєю у руках виборювати незалежність України. Решта ж членів «Віділу» дотримувалася тієї точки зору, що пріоритетним напрямком їх діяльності повинна була залишитися робота культурно-просвітницького змісту. До безперечних здобутків М. Гаврилка і членів українського гуртка слід віднести заснування в одному з бараків бібліотеки з українською літературою [20].

Крім членів «Віділу» підтримку М. Гаврилку виявили окремі «селяни-хлібороби [...] особливо з Полтавщини, Чернігівщини, Харківщини, Київщини, Катеринославщини і Поділля» [21]. Проте вже у скорому часі обстоювання членами «Віділу» самостійницьких гасел викликало опір з боку загалу вояцтва, що пояснювалося як наявністю у свідомості полонених залишків стереотипного російського патріотизму, так і шаленою агітацією у таборі «чорної сотні» проти української визвольної ідеї. Під впливом цього більшість полонених вважала представників СВУ «австріяками», «чужими» і, навіть, «шпигунами» проти царської Росії та ставилася до них з великою недовірою.

Ще однією обставиною, яка гальмувала культурно-освітню роботу СВУ у таборі, було існування т.зв. «чорної книги», до якої підрапорщики вносили прізвища всіх осіб, хто так чи інакше симпатизував українській справі, щоб після повернення з полону передати цей список царській контррозвідці. Чорносотенці залякували тих полонених, хто вступав у розмову з М. Гаврилком і брав у нього книжки, й обіцянками фізичної розправи; часто траплялися випадки, коли під час його викладів до кімнати влітали каміння. До того ж вартова команда табору, що складалася з чехів, діяла спільно з чорносотенцями. Все це відвертало полонених від участі у громадському житті табору і, врешті-решт, змусило СВУ тимчасово відмовитися від проголошення серед полонених самостійницьких гасел.

Натомість провід СВУ приймає рішення активізувати проведення культурно-просвітницької праці серед полонених, і в середині грудня 1914 р. відряджає до Фрайштадту д-ра В. Сімовича, який створив та очолив таборовий Просвітній відділ СВУ. Його заходами у таборі були організовані читання української літератури для широкого загалу полонених, а також активізована робота таборової бібліотеки. У грудні в таборі вже діяв

хор та оркестр (для нього були закуплені музичні інструменти, а дещо пізніше також придбані фортепіано, фісгармонія та грамофон), а для демонстрації діапозитивів – «чарівний ліхтар» (діапроектор) [22].

Але попри всі старання В. Сімовича, полонені зустріли його дуже неприхильно, що пояснювалося на його думку тим, що старшими бараків у таборі велася «тиха» антиукраїнська агітація, а австрійська комендатура уникала вживати проти них рішучих заходів. Налагодженню роботи серед полонених заважало й погане харчування вояцтва та дискримінація українців (вони виконували всі важкі роботи у таборі та поза ним). Через те більшість полонених вважала В. Сімовича за «платного австрійського агента», який за гроші намагається перетягти їх на бік Австрії. Сам термін – «Україна» видавався полоненим принаймні дивним і незрозумілим, і ця обставина також негативно відбивалася на стані просвітницької роботи у таборі [23].

В. Сімовичу вдалося переконати комендатуру табору у доцільності збільшення часу перебування у таборі для співробітників СВУ з трьох до семи годин, що відкрило можливість організувати проведення у другій половині грудня вечірніх «загально-доступних» вечірніх читань для всіх полонених [24]. Через відсутність відповідного приміщення перші читання було проведено безпосередньо у бараках, і як згадував В. Сімович, спочатку їх супроводжували «...вигуки, свисти, а то й на сміхи, демонстрації з боку старших у бараках, співи «Боже царя храни», що зрозуміло надзвичайно ускладнювало цю роботу [25]. Аналогічно замальовується атмосфера у таборі цього часу й у «Звідомленні із просвітньої роботи у Фрайштадському таборі за рік 1915/1916», в якому зокрема відзначено, що члени Просвітнього відділу СВУ й в цих умовах «безцеремонно входили в барак, збирали довкола себе людей і то говорили та читали – серед вигуків невдоволення, серед свисту фелдфебелів» [26].

Таке ставлення «чорної сотні» до цілком аполітичних читань змусило співробітників СВУ активізувати зусилля у справі пошуку відповідного приміщення, і вже з 20 грудня 1914 р. виклади проводилися в ідальні табору, а вечірні читання в окремому бараку. Дещо пізніше заходами В. Сімовича перед комендатурою табору для потреб просвітньої роботи була передана т.зв. «велика викладова заля» місткістю до 1500 осіб [27]. Але й за таких умов «перші читання викликували сміх, а

то й глум», але В. Сімович вважав за цілком необхідне «привичаювати вухо людей до звуків української мови» [28].

Одночасно з цим – заходами композитора Є. Турули – тривала організація таборового хору (у складі 120 осіб). Він розпочав репетиції з хористами спочатку в приміщенні читальні, також ініціював проведення курсів «теорії музики та співу», а вже невдовзі «проби співу» відбувались у спеціально відведеній для цього частині одного з бараків. Окремо діяв створений ще на початку грудня 1914 р. церковний хор з 30 осіб [29].

Слід відзначити, що ці мистецькі ініціативи не зустрічали опору з боку полонених, особливо коли йшлося про музику та співи. Аби зацікавити полонених співами, Є. Турула час від часу організовував «пробні концерти в присутності сторонньої публіки», що давало можливість співакам вдосконалювати свої вміння [30]. Взагалі, завдяки тому, що дехто з них мав «прекрасні сопранові та тенорові голоси», хор набув «велику атракційну силу і виховуюче значіння», бо фактично щотижнево розважував полонених народними піснями (в обробці М. Лисенка) [31].

Наступним кроком стала організація «курсів німецької мови та грамоти», що також привернуло увагу освіченіших полонених. Для свідоміших таборян з числа міських робітників В. Сімович організував тримісячні виклади української граматики, які тривали до кінця березня 1915 р. Завдяки ним 40 полонених «навчилося по укр[аїнські] писати й почало старатися поправно балакати». Паралельно відбувався й курс історії України як «загально-доступне читання для народу». Все більше полонених уживало українську мову, але не дрімала й «чорна сотня», тим більше, що у цей час російські війська наближались до Кракова. Вона продовжувала розкладову роботу, користуючись темністю та забитістю солдатської маси, а також і тим, що у цей час у таборі працювало лише чотири члени просвітнього відділу, кожний з яких «мав по вуха роботи, вів свої спеціальні курси, займався агітацією по бараках, вів загальні читання та наглядав за роботою над бібліотекою та над курсом грамоти» [32]. Робота обмежувалась тільки однією секцією табору, бо у другій частина полонених хворіла на виспний тиф.

Вже за короткий час полонені зацікавилися читаннями і зали почали заповнюватися вщерть. Основний наголос на цих викладах було зроблено на лектурі творів українських поетів і письменників [33]. Так, зокрема,

В. Сімович відчитав і прокоментував окремі твори Л. Глібова, Гребінки, Т. Шевченка, Квітки, М. Вовчка, Б. Грінченка, І. Франка, В. Стефаніка й ін. [34] тобто намагався максимально широко охопити всю палітру української літератури.

Працю піонерів національного виховання полонених українців розширив митець-малюар М. Голубець, який поволі згуртував навколо себе групу співчуваючих, що почали регулярно приходити на його виклади. Спочатку він читав полоненим твори Т. Шевченка, С. Руданського та Л. Глібова, а дещо пізніше у великому «читальняному» бараци він розпочав виклади (за книгою М. Аркаса) з історії України. М. Голубець провів одномісячний курс малювання, який відвідувало пересічно 40 чол., підготував 40 портретів українських діячів різних епох. Багато зусиль доклав М. Голубець для розмалювання іконостасу у таборівій церкві св. Покрови: саме його пензлю належали образи Ісуса Христа та Божої матері, які були виконані в українських національних традиціях [35].

У кінці січня 1915 р. проведення просвітньої роботи у таборі було ускладнено тим, що великий викладовий барак було перероблено у чайну (буфет). Але це не призвело до її згортання: на початку цр. співробітникам СВУ вдається отримати окреме приміщення для бібліотеки та читальні, що уможливило їх систематичну роботу. Стіни цього бараку були прикрашені портретами українських діячів, у фондах бібліотеки (на 1 січня 1915 р.) нараховувалось 500 книжок в українському відділі, та 100 – у російському. Вони були каталогізовані та мали свої інвентарні номери, відтак могли випозичатись полоненими [36]. Загалом бібліотека нараховувала близько 1000 читачів, які у період з 16 листопада 1914 р. до 28 лютого 1915 р. випозичили 2998 книжок українською мовою та 813 – російською. Освітню роботу доповнювали й щоденні масові читання, участь в яких брали пересічно 600-700 осіб (інколи – до 1000). Полоненим читали твори Т. Шевченка, Марка Вовчка, С. Руданського, П. Мирного, І. Франка, В. Винниченка й ін. [37]

У лютому 1915 р. у таборі було розпочато курс для неграмотних, відкрилась школа малювання, заснувався драматичний гурток. Крім того, «заведено курс української граматики, української літератури і історії України» [38]. За цей час у таборі було створено три бібліотеки, розпочато різні виклади, у грудні – організовано роботу хору та театру,

відкрита церква. Було вжито заходів для організації в таборі й курсу німецької мови, що обумовлювалося значною кількістю бажаючих її опанувати. Вже з кінця січня О. Безпалко розпочав систематичні виклади з цього курсу, при чому всі його учасники отримали спеціальну відзнаку та були звільнені комендатурою від обов'язкових робіт у таборі. Ця обставина породила багато конфліктів, бо певна кількість полонених спільно зі старшими бараків вдалися до активної протидії слухачам цього курсу: «не давали хліба, обіду, видирали книжки з рук, дерли й кидали до виходків» [39].

Проте це не зупинило роботи, довівши безперспективність всіх спроб «чорної сотні» зірвати просвітню роботу у таборі. Впродовж січня-березня 1915 р. В. Сімовичем було проведено й курс української граматики для тих полонених, хто вже мав початкову освіту. У лютому розпочато щоденний курс для неписьменних, який вели полонені вчителі Падалка та Головин. І хоча на кількості його слухачів відчутно позначилася антиукраїнська агітація та постійний виїзд полонених на роботи, слід відзначити, що до травня 1915 р. більшість його учасників навчилися читати, писати та рахувати. У цей час у Фрайштадті виникає і драматичний гурток, члени якого стали щовечора збиратися у «музикальному» бараку для репетицій. Але відсутність сцени та плінність складу гуртка не дозволила довести до кінця підготовку вистави «Суєта» І. Тобілевича та змусила відкласти практичну реалізацію цього проекту на кілька місяців.

ЛІТЕРАТУРА І ДЖЕРЕЛА:

1. Дубрівний П. Союз визволення України в 1914-1918 рр. / П. Дубрівний // Наукові записки Українського технічно-господарського інституту. – Мюнхен, 1968. – Т. XV (XVII). – С. 79.
2. Гаврилко М. Початки національно-культурної праці серед полонених у таборі у Фрайштадт / М. Гаврилко // Союз визволення України у Відні (1914-1918). – Нью-Йорк, 1979. – С. 7.
3. Сімович В. Початки національно-просвітньої праці се-

ред полонених українців у таборі Фрайштадт / В. Сімович // Союз визволення України у Відні (1914-1918). – Нью-Йорк, 1979. – С. 85.

4. Срібняк І. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920 рр.) / І. Срібняк. – К., 1999. – С. 41-71.
5. Сидоренко Н. Національно-духовне самоствердження: У 3-х ч. – Ч. I. Українська таборова періодика часів Першої світової війни / Н. Сидоренко. – К., 2000. – С. 29-40.
6. Срібняк І. Українська громада табору Фрайштадт і державотворчі процеси в Україні 1917-1918 рр. / І. Срібняк // Україна в революційних процесах перших десятиліть ХХ ст. Збірник ІПІЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України. – К., 2007. – С. 310-319.
7. Кривошеєва Л.М. Національно-просвітня діяльність Союзу визволення України в таборах військовополонених українців (1914-1918 рр.) / Л.М. Кривошеєва. – Дис... канд. іст. наук за спец. 07.00.01 – Історія України. – Запоріжжя, 2009.
8. Мозохіна Є. Освітні курси полонених українців у таборі Фрайштадт / Є. Мозохіна // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Історія». – К., 2014. – Вип. 5 (123). – С. 29-31.
9. ЦДАВО України, ф.4405, оп.1, спр.55, арк.9.
10. ЦДАВО України, ф.4405, оп.1, спр.55, арк.9.
11. ЦДАВО України, ф.4405, оп.1, спр.55, арк.10.
12. ЦДАВО України, ф.4405, оп.1, спр.55, арк.10-11.
13. ЦДАВО України, ф.4405, оп.1, спр.55, арк.11.
14. ЦДАВО України, ф.4405, оп.1, спр.54, арк.2-8.
15. ЦДАВО України, ф.4405, оп.1, спр.55, арк.16.
16. Library and Archives Canada. The Andry Zhuk Collection, (Бібліотека і архів Канади, особистий фонд А. Жука), MG30, C167, Vol. 15, File 4.
17. Ibidem.
18. ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.333, арк.1.
19. Там само, арк.2.
20. Library and Archives Canada. The Andry Zhuk Collection, (Бібліотека і архів Канади, особистий фонд А. Жука), MG30, C167, Vol. 15, File 4.
21. Гаврилко М. Вказ. пр. – С. 7.
22. ЦДАВО України, ф.4405, оп.1, спр.55, арк.19.
23. Сімович В. Вказ. пр. – С. 85.
24. ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.15, арк.4.
25. Дубрівний П. Вказ. пр. – С. 79.
26. ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.15, арк.1зв.
27. Дубрівний П. Вказ. пр. – С. 79.
28. ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.15, арк.2.
29. ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.287, арк.3.
30. ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.287, арк.3-3зв.
31. ЦДАВО України, ф.4405, оп.1, спр.55, арк.20.
32. ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.15, арк.3.
33. ЦДАВО України, ф.4405, оп.1, спр.55, арк.19.
34. Сімович В. Вказ. пр. – С. 86.
35. Голубець М. Усвідомлення полонених у таборі Фрайштадт творами українських письменників / М. Голубець // Союз визволення України у Відні (1914-1918). – Нью-Йорк, 1979. – С. 9-10.
36. ЦДАВО України, ф.4405, оп.1, спр.55, арк.19.
37. ЦДАВО України, ф.4405, оп.1, спр.55, арк.20.
38. ЦДАВО України, ф.4405, оп.1, спр.55, арк.19.
39. Сімович В. Вказ. пр. – С. 87.

Срібняк Ігор «Що ви нам про книжки і науку? Ви нам хліба вистарайтеся...» (українська «пропаганда» у таборі Фрайштадт, Австро-Угорщина у кінці 1914 – на початку 1915 рр.)

У статті аналізується початкова фаза культурно-освітньої діяльності Союзу визволення України у таборі полонених вояків зі складу царської армії Фрайштадт, яка була позначена великими труднощами через протидію чорносоптенців. Але завдяки наполегливим і зваженим діям представників Союзу в таборі вдалось розпочати виклади з історії літератури, організувати курси української граматики, створити хор та оркестр, заснувати школу для неграмотних, бібліотеку та читальний зал. Одночасно було поліпшено побут полонених і їх харчування та започатковано переведення до інших таборів запеклих поборників «російської ідеї». Важливою подією стала організація гуртка свідомих полонених, члени якого активно включились у проведення роз'яснювальної роботи серед полонених. Таким чином, Фрайштадт набув перших національних ознак, і в ньому утворилось нечисленне коло прихильників української ідеї.

Ключові слова: Фрайштадт, полонені українці, табір, освіта, курси.

Срібняк Ігорь «Что вы нам о книжках и науке? Вы нам хлеба добудьте...» (украинская «пропаганда» в лагере Фрайштадт, Австро-Венгрия в конце 1914 – в начале 1915 гг.)

В статье анализируется начальная фаза культурно-образовательной деятельности Союза освобождения Украи-

ны в лагере военнопленных царской армии Фрайштадт, которая была отмечена значительными трудностями вследствие противодействия черносотенцев. Однако благодаря упорным и взвешенным действиям представителей Союза в лагере удалось начать занятия по истории литературы, организовать курсы украинской грамматики, создать хор и оркестр, основать школу для неграмотных, библиотеку и читальный зал. Одновременно был улучшен быт военнопленных и их питание, начат перевод в другие лагеря последовательных поборников «русской идеи». Важным событием стала организация кружка сознательных украинцев, члены которого активно включились в проведение разъяснительной работы среди военнопленных. Таким образом, Фрайштадт приобрел первые национальные признаки, и в нём возник немногочисленный кружок последователей украинской идеи.

Ключевые слова: Фрайштадт, военнопленные украинцы, лагерь, обучение, курсы

Sribnyak Ihor «What do we about books and science? You completion us bread...» (Ukrainian «propaganda» in the camp Freistadt, Austria-Hungary in late 1914 – early 1915)

The article refers to the initial phase of the Union of Liberation of Ukraine in the camp captured soldiers from the imperial army Freistadt. A presence in the camp a significant number of supporters of the idea of Russian great-Ukrainian cultural and educational work in Freistadt was marked by great difficulty. This category of prisoners (in most sergeants) consistently opposed the representatives of the Union threatened the rest of the prisoners, did not disdain to commit acts of violence against those who participated in the educational work.

But thanks to persistent and prudent actions of the Union (M.Havrylko, Ye.Turula, V.Simovych and other) in the camp could start lectured on the history of literature; organize courses Ukrainian grammar, a choir and orchestra, to establish a school for illiterate. It educated of the prisoners in the camp was a library and reading room. At the same time it was improved life prisoners and their food and began to transfer to other camps fierce advocates of the «Russian idea».

This impacts Ukrainian propaganda of opponents began to weaken, and educational courses started attending an increasing number of prisoners. Camp commandant's office found possible to provide separate rooms for classes and rehearsals, choir and theatre camp, which enabled them to normal and systematic work. An important event was the organization of the group of prisoners of conscious, whose members were not afraid to go to the barracks to conduct explanatory work among prisoners. Thus, Freistadt became the first national characteristics, and it was formed a circle of followers Ukrainian few ideas.

Keywords: Freistadt, Ukrainian prisoners, camp, school, courses.

Рецензенти:

Димчик Рафал, доктор історії, ад'юнкт

Тробські Мацей, доктор габілітований, професор

Надійшла до редакції 21.02.2017 р.